

אינדקס לאומי למדידת התעללות בילדים והזנחתם בישראל: ממצאי ניתוח משני של הסקר האפידמיולוגי בקרב מתבגרים

רחל לב-ויזל – מרכז מחקר לטיפול באמנויות ע"ש אמילי סגול, אוניברסיטת חיפה

רחל סבו-לאל, טל ארזי, ברכי בן סימון – מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל

הניתוח המשני של הסקר האפידמיולוגי נעשה ביוזמת המיזם למניעת התעללות בילדים - מהל"ב ובמימונו

1. מבוא

ילדים נפגעי התעללות והזנחה המוכרים לשירותי הרווחה הם 'קצה הקרחון' של כלל הילדים הנפגעים מתופעה זו בישראל. רבים מן הנפגעים אינם ידועים לרשויות ועל כן קיים קושי לגבש מדיניות כוללת ולפתח שירותים בעבורם. עד היום לא נעשה בישראל ניסיון לאגד את הנתונים הנאספים במערכות השונות למערך משולב של מדדים שיספק מידע שוטף, מקיף ומהימן על התופעה ואשר יאפשר מעקב אחר שינויים לאורך זמן. פיתוח האינדקס הלאומי למדידת התעללות בילדים והזנחתם נועד למלא חוסר זה.

פיתוח האינדקס הלאומי נעשה במסגרת מיזם מהל"ב, שהושק במאי 2015. במסגרת המיזם חברו יחדיו חברת EBS (לשעבר, Traiana), בראשותו של גיל מנדלזיס וחברת הייעוץ BCG; מכון חרוב מיסודה של קרן שוסטרמן בישראל, שנבחר לנהל את המיזם; המועצה לשלום הילד ומכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל, כדי לקדם פעולות מעשיות להפחתת התעללות והזנחה בישראל ולמניעתן. את המיזם מלווה ועדת היגוי שבה יושבים נציגי הארגונים המוזכרים לעיל, נוסף על נציגים ממשרדי הממשלה העוסקים בתחום. מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל התבקש לפתח אינדקס לאומי למדידת היקף התופעה של התעללות והזנחה.

השלב הראשון של תהליך הפיתוח ארך שנה (יוני 2015-מאי 2016) וכלל למידה של התופעה (הגדרות ושיטות איסוף נתונים הנפוצות בישראל ובעולם) והקמת ועדה רב-מקצועית, שליוותה את התהליך ושימשה גורם מייעץ. על סמך תהליך הלמידה והדיונים בוועדה, נקבעו עקרונות מנחים לפיתוח האינדקס וגובשה הצעה אופרטיבית לביצועו (ארזי, סבו-לאל ובן סימון, 2017).¹

כך, הוחלט לאמץ את ההגדרות להתעללות והזנחה של ה-NIS (National Incidence Study), הנערך זה עשרות שנים בארצות הברית. לפי הגדרות ה-NIS, ילד הסובל מהתעללות ו/או מהזנחה הוא ילד שחלה פגיעה בבריאותו הפיזית או הרגשית או ברווחתו, או שקיים חשש ממשי לנזק, בשל מעשים או מחדלים של ההורה/הורים שלו או של אדם/אנשים אחרים שהיו אחראים לרווחתו. ל-NIS גם הגדרות מפורטות לפי שישה סוגי פגיעה: התעללות פיזית, התעללות מינית, התעללות רגשית, הזנחה פיזית, הזנחה רגשית והזנחה חינוכית. ב-NIS לא נכללים בין הפוגעים מבוגרים שאינם הורי הילד או כאלה האחראיים לרווחתו של הילד.² במסגרת דיוני הוועדה הרב-מקצועית שליוותה את פיתוח האינדקס הוחלט לחרוג מהחלטה זו בנוגע להתעללות מינית ולכלול בין הפוגעים האפשריים גם מבוגרים שאין להם קשר של קרבה לילד.

¹ להרחבה על תהליך פיתוח האינדקס ועל תהליכי הלמידה שנעשו במסגרתו, ראו: ט' ארזי, ר' סבו-לאל וב' בן סימון, 2017. **אינדקס לאומי למדידת התעללות בילדים והזנחתם בישראל: תהליך הפיתוח**, דמ-742-17, מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל, ירושלים.

² ב-NIS התקבלה החלטה לכלול בסקר שהם עורכים רק ילדים שעומדים בקריטריונים של הרשויות להגנת הילד (CPS). מאחר שהתעללות פיזית והתעללות מינית המבוצעות בידי זרים מטופלות ברשויות החוק ולא ברשויות הרווחה, הוחלט ב-NIS להסיר אותם מהדיווח. בישראל החלוקה בין הגופים המטפלים שונה וקיימים גם הבדלים מבחינה משפטית שהצריכו לעשות התאמות.

החלטה נוספת שהתקבלה היא לאמץ את המתודולוגיה של ה-NIS במתכונת המבוצעת בהולנד (Prevalence of Child Maltreatment - NPM). מערך המחקר בהולנד מורכב משלושה מקורות מידע: סקר בקרב אנשי מקצוע בשירותים הטיפוליים; סקר בקרב אנשי מקצוע בשירותים האוניברסליים (למשל, בתי ספר ובתי חולים); סקר בקרב מתבגרים.

ההגדרות של ה-NIS נבחרו מאחר שהן נפוצות יותר מהגדרות אחרות והשימוש בהן יגביר את הפוטנציאל לעריכת השוואה בין-לאומית. הבחירה במערך מחקר המשלב מספר מקורות מידע נועד להגביר את הסיכוי לקבלת אומדן מהימן יותר של מספר הילדים בישראל הסובלים מהתעללות והזנחה. שילוב של מקורות מידע יספק גם אומדן של הפערים הקיימים בין דיווח מקורות המידע השונים.

ההצעה האופרטיבית לביצוע האינדקס כוללת גם את ההחלטה להישען על תשתיות וכלים הנמצאים בשימוש בישראל היום: (1) התשתית הממוחשבת והכלי של 360° התכנית הלאומית לילדים ולנוער בסיכון' לצורך סקר בקרב אנשי מקצוע בשירותים טיפוליים ואוניברסליים; (2) התשתית הממוחשבת ורכיבים מתוך הסקר האפידמיולוגי בנושא 'אלימות כלפי ילדים ובני נוער בישראל' (לב-ויזל ואיזיקוביץ', 2016) לצורך סקר בקרב מתבגרים.

כעת אנו נמצאים בפתחו של השלב השני של פיתוח האינדקס, הכולל ביצוע פיילוט לאיסוף נתונים מכל מקורות המידע. כשלב ביניים הוחלט לדחות את ביצוע הסקר בקרב מתבגרים, שהיה אמור לכלול גם התאמה של הכלי ושל הפריטים בו להגדרות שאומצו לצורך האינדקס, ולערוך ניתוח משני של הנתונים שנאספו בסקר האפידמיולוגי בשנים 2011-2015. לצורך כך חברו חוקרות מכון מאירס-גיוינט-ברוקדייל לפרופסור לב-ויזל מאוניברסיטת חיפה, שהובילה את הסקר האפידמיולוגי. מסמך זה מציג את ממצאי הניתוח המשני.

הסקר האפידמיולוגי נועד בראש ובראשונה לאמוד את היקף תופעת הפגיעה בילדים ובבני נוער על צורותיה השונות ומהיבט תרבותי, מגדרי וגילי. בסקר השתתפו 12,035 ילדים ובני נוער. הם מילאו שאלון סגור שהורכב מכמה שאלונים: שאלון דמוגרפי; שאלון טראומה בילדות (Childhood Trauma Questionnaire - CTQ), שאלון קרבנות בני נוער (- Juvenile Victimization Questionnaire - JVQ), שאלון להערכת ממדים שונים של חשיפה עצמית (- Disclosure of Trauma Questionnaire - DTQ) ושאלון שנבנה במיוחד לצורך הסקר לבחינת תהליך החשיפה.

הניתוח המשני של נתוני הסקר האפידמיולוגי אפשר לנו מצד אחד לעשות שימוש במידע קיים שנאסף לאחרונה במסגרת סקר רחב היקף, ומצד שני לבצע ניתוחים שיעמדו בזיקה ככל האפשר עם ההגדרות שאומצו במסגרת פיתוח האינדקס הלאומי ועם רכיבי התופעה שנבחרו להיבחן במסגרתו.

2. שיטה

מטרת הניתוח המשני

הניתוח המשני של הסקר האפידמיולוגי נועד לספק אומדן של היקף תופעת ההתעללות וההזנחה בישראל, כפי שהוא עולה מדיווח המתבגרים. סקר אוכלוסייה הנשען על דיווח עצמי מאפשר קבלת אומדן מהימן יותר, מאחר שהוא כולל גם מתבגרים שאינם מוכרים לאנשי המקצוע. עריכת סקר בקרב מתבגרים חשובה גם כיוון שהיא מספקת את נקודת המבט של הילדים על התנסותם.

אוכלוסיית המחקר

בסקר האפידמיולוגי, שנערך בשנים 2011-2015, נדגמו 254 בתי ספר מכל רחבי ישראל ובכל בית ספר נדגמו כ-50 תלמידים בממוצע משלוש שכבות גיל (כיתות ו, ח ו-י). בסך-הכול השתתפו בסקר 12,035 ילדים ובני נוער, והם אלה ששימשו גם לצורך הניתוח המשני של הסקר, להלן מאפייניהם:

- ◆ 53% בנות, 47% בנים
- ◆ 82% יהודים, 18% ערבים
- ◆ 47% תלמידי כיתה ו, 25% תלמידי כיתה ח, 28% תלמידי כיתה י
- ◆ על פי מדד טיפוח בית ספרי של משרד החינוך, 25% מהמתבגרים השתייכו לרמת טיפוח 1 (רקע חברתי-כלכלי נמוך), 35% לרמת טיפוח 2 (בינוני-נמוך), 40% לרמת טיפוח 3 (בינוני-גבוה וגבוה)
- ◆ 84% מהמשתתפים היו ילדים להורים נשואים, היתר גדלו במשפחות חד-הוריות (הורים גרושים, אימהות יחידניות או יתמות מאחד ההורים)
- ◆ 96% מהמשתתפים השתייכו למשפחות בנות שני ילדים או יותר
- ◆ 97% מהמשתתפים דיווחו כי בריאותם תקינה.

כלי המחקר

הניתוח המשני בוצע בהתייחס לנתונים שהתקבלו משני כלים:

1. שאלון דמוגרפי שכלל מגדר, גיל, מצב משפחתי, מספר ילדים למשפחה, מצב בריאות ועוד.
2. Finkelhor et al., 2005) Juvenile Victimization Questionnaire – JVQ. הכלי מקיף מגוון תופעות פגיעה, התעללות והזנחה. הכלי המותאם כולל התייחסות לארבעה תחומים: התעללות פיזית, התעללות מינית, התעללות נפשית והזנחה. אם הנבדק מדווח כי אכן נפגע מאותו סוג פגיעה, הוא נשאל בכל אחד מסוגי הפגיעה על זהות הפוגע, מידת האלימות שהופעלה - פגיעה, צורך בקבלת עזרה וטיפול רפואי, ותדירות הפגיעה. קיימים מספר רב של מחקרים בארץ ובעולם שהתבצעו באמצעות ה-JVQ ומאגר רחב של נתונים להשוואה בינלאומית. הכלי נמצא תקף ומהימן לאוכלוסיות דוברות עברית וערבית.

ניתוח המידע

ה-JVQ שואל על פגיעות שהתרחשו אי פעם ועל פגיעות שהתרחשו בשנה האחרונה. בניתוח המשני של הנתונים כללנו רק את המקרים שהתרחשו בשנה האחרונה כדי שאפשר יהיה להשוות אותם לשנים הבאות לצורך בחינת מגמות ושינויים לאורך זמן. כמו כן, בשאלה על זהות הפוגע נותחו רק המקרים שהפגיעה התרחשה בידי הורה (ביולוגי או לא) או בן משפחה מבוגר אחר. רק במקרים של פגיעות מיניות נכללו בין הפוגעים גם זרים (מבוגרים בלבד, לא פגיעה בין ילדים). זאת בהתאם להגדרות של ה-NIS ולהחלטות שהתקבלו בוועדה הרב-מקצועית שליוותה את פיתוח האינדקס.

כמו כן, במסגרת הניתוח המשני פותח מדד להערכת עוצמת הפגיעה. המשתנים שנבחרו להיכלל במדד נשענים על ממצאי מחקרים קודמים המצביעים על משתנים מסוימים כבעלי משקל לקביעת חומרת השלכות הפגיעה, ובהם: תדירות הפגיעה (Felitti & Anda, 2010), מידת האלימות שהופעלה (Gold, Wolan Sullivan, & Lewis, 2011), חשיפה לאלימות בהווה (Messman-Morre, Walsh & DiLillo, 2010) ופגיעה בבריאות הפיזית (Widom, Czaja, Bentley & Johnson, 2012). לצורך בניית המדד נבחרו המשתנים הללו:

- ◆ מספר החשיפות לפגיעה במהלך השנה האחרונה (פעם אחת, מספר פעמים, הרבה פעמים)
 - ◆ פגיעה בעקבות האלימות שהופעלה³
 - ◆ צורך בטיפול רפואי, פנייה לטיפול או קבלת טיפול בעקבות הפגיעה עקב האלימות שהופעלה.
- המדד להערכת עוצמת הפגיעה שפותח מורכב משבע דרגות פגיעה ששוויון לשלוש קבוצות: עוצמה נמוכה (1-2), עוצמה בינונית (3-4) ועוצמה גבוהה (5-7):
- ◆ עוצמה נמוכה כוללת את האפשרויות הללו: חשיפה לאלימות פעם אחת או מספר פעמים בודדות ללא פגיעה וללא הפניה לטיפול רפואי.
 - ◆ עוצמה בינונית כוללת את האפשרויות הללו: חשיפה לאלימות פעם אחת עם הפניה לטיפול רפואי, חשיפה של מספר פעמים בודדות לאלימות עם פגיעה ללא הפניה לטיפול רפואי.
 - ◆ עוצמה גבוהה כוללת את האפשרויות הללו: פעמים רבות של חשיפה לאלימות כלשהי ללא פגיעה או טיפול רפואי, פעמים רבות של חשיפה לאלימות עם פגיעה, הן ללא טיפול רפואי והן כאשר נדרש טיפול רפואי.
- עוצמת הפגיעה בדיווח על התעללות רגשית נבחנה באמצעות משתנה אחד - מספר החשיפות לפגיעה בשנה האחרונה.

³ המושג "נזק" בהגדרות של התעללות והזנחה כולל גם נזקים נפשיים ורגשיים. עם זאת, המדד להערכת עוצמת הפגיעה המוצג כאן כולל התייחסות רק לנזקים פיזיים שעליהם נשאלו המתבגרים.

מגבלות המחקר

- ◆ הכלים ששימשו בסקר האפידמיולוגי אינם עומדים בזיקה מלאה לצורכי האינדקס. כך, האינדיקטורים המרכיבים את ה-JVQ אינם תואמים אחד לאחד את ההגדרות של ה-NIS שאומצו לצורך האינדקס. למשל, בחינת מרכיבי ההזנחה ב-JVQ מצומצמים יותר ביחס להגדרה ולאנדיקטורים של ה-NIS.
- ◆ הסקר האפידמיולוגי נשען על דיווח עצמי ועלול להיות מושפע מרצייה חברתית (Dubowitz et al., 2005).
- ◆ מאחר שהסקר נשען על דיווח עצמי הוא נעשה בקרב מתבגרים בלבד. דיווח עצמי מאפשר קבלת מידע מילדים מעל גיל מסוים, ועל כן הנתונים המתקבלים אינם מייצגים את כלל הילדים ובני הנוער.

3. ממצאים

3.1 סך המתבגרים שנפגעו מהתעללות והזנחה

כאמור, המקרים שנכללו בספירת המתבגרים (תלמידי כיתות ו-י) שנפגעו מהתעללות והזנחה היו אלה שעל פי דיווחם עמדו בשני תנאים אלה:

1. חשיפה לאחד מסוגי הפגיעה (התעללות פיזית, התעללות רגשית, התעללות מינית, הזנחה פיזית)⁴ במהלך השנה האחרונה בלבד (בשנה לפני ביצוע הסקר).
2. חשיפה לאחד מסוגי הפגיעה בתוך המשפחה בלבד, למעט התעללות מינית, שבה נכללו גם פוגעים שאינם בני משפחה.

סך-כל המתבגרים שדיווחו כי נפגעו בשנה האחרונה על ידי בן משפחה (למעט כאמור במקרים של התעללות מינית) הוא 2,204, 18.3% מכלל המדגם. 17.3% נפגעו מהתעללות ו-3.6% סבלו מהזנחה (ראו לוח 1).⁵

לוח 1: מספר המתבגרים שנפגעו מהתעללות והזנחה בשנה לפני ביצוע הסקר, לפי סוגי הפגיעה השונים, על פי דיווח המתבגרים

סך-הכול	אחוז	
2,204	18.3	התעללות והזנחה
2,086	17.3	התעללות לסוגיה
701	5.8	התעללות פיזית
955	7.9	התעללות מינית

⁴ הכלי שבו נעשה שימוש לצורך הסקר האפידמיולוגי והניתוח המשני כלל בעיקר התייחסות להזנחה פיזית וחסרו בו פריטים הבוחנים היבטים אחרים של הזנחה רגשית, חברתית וחינוכית.

⁵ מספרים אלה אינם מסתכמים לסך-הכול (18%) מאחר שהמתבגרים יכלו לציין יותר מסוג פגיעה אחד.

10.1	1,220	התעללות רגשית
3.6	439	הזנחה

להלן פירוט אחוז הנפגעים על פי סוגי הפגיעה, כמוצג בלוח 1:

התעללות פיזית: המתבגרים נשאלו האם בשנה האחרונה בן משפחה מבוגר היכה, בעט או פגע בהם פיזית בצורה כלשהי.

701 מתבגרים דיווחו שנפגעו פיזית בשנה האחרונה על ידי בן משפחה. מספר זה מהווה 5.8% מכלל המדגם.

התעללות מינית: התעללות מינית נבדקה באמצעות שבע שאלות, כדי לבחון את מופעיה השונים, החל בהטרדה מילולית, עבור בחשיפה לאקסהיביציוניזם וכלה במעשה מגונה בכפייה, תקיפה מינית ואונס. המתבגרים נשאלו האם בשנה האחרונה התרחשו המקרים הללו:

- בן משפחה מבוגר נגע באיברייהם הפרטיים בלי שרצו בכך או כפה עליהם לגעת באיבריו הפרטיים
- מבוגר זר נגע באיברייהם הפרטיים בלי שרצו בכך או הכריח אותם לגעת באיבריו הפרטיים
- אחיהם או אחותם הכריחו אותם להשתתף בדברים מיניים או לעשות דברים כאלה
- מבוגר ניסה להכריח אותם להשתתף או לעשות אתו דברים מיניים, אפילו אם זה בסוף לא התרחש
- מבוגר גרם להם להסתכל על איבריו הפרטיים בכוח או הפתיע אותם והראה להם את שלו
- בן משפחה מבוגר פגע ברגשותיהם באמצעות השמעת הערות מיניות או כתיבת הערות מיניות על המתבגרת/ת או על גופו/ה
- המתבגרת/ת ביצעה מעשים מיניים עם מישהו או מישהי מבוגרים (מעל גיל 18), כולל אם זה נעשה בהסכמה.

955 מתבגרים דיווחו שהם נפגעו מינית בשנה האחרונה על ידי בן משפחה או מבוגר שאינו בן משפחה. מספר זה מהווה 7.9% מכלל המדגם.

התעללות רגשית: התעללות רגשית נבדקה באמצעות ארבע שאלות בנושאים אלה:

- מקרים שבהם בן משפחה מבוגר אמר בשנה האחרונה דברים רעים על המתבגרת/ת, קרא ל/ה בשמות או אמר ל/ה שהוא/היא אינו/ה רצויה
- מקרים של סכסוכי משמורת – המתבגרים נשאלו האם בשנה האחרונה אחד ההורים שלהם לקח, החזיק או החביא אותם כדי שלא ייפגשו עם ההורה השני
- מקרים של עדות לאלימות –

○ האם היו עדים בשנה האחרונה להכאת אחד ההורים על ידי ההורה השני או בן/בת הזוג

○ האם היו עדים לפגיעה מצד אחד ההורים באחים או באחיות שלהם

1,220 מתבגרים דיווחו שהם נפגעו רגשית בשנה האחרונה על ידי בן משפחה. מספר זה מהווה 10.1% מכלל המדגם.

הזנחה: הזנחה נבדקה באמצעות שאלה שהתייחסה להזנחה פיזית בלבד. המתבגרים נשאלו האם בשנה האחרונה הרגישו לא מטופלים, כלומר שהמבוגרים שאחראים לרווחתם לא טיפלו בהם בצורה נכונה, לא נתנו להם מספיק אוכל, לא לקחו אותם לרופא או לאחות כשחלו, או לא דאגו להם למקום שהייה בטוח.

439 מתבגרים דיווחו שהם סבלו בשנה האחרונה מהזנחה. מספר זה מהווה 3.6% מכלל המדגם.

מספר סוגי פגיעה: המתבגרים יכלו לדווח על יותר מסוג פגיעה אחד. מדיווחם עלה ש-60.8% מכלל הנפגעים חוו סוג פגיעה אחד, 25.3% חוו שני סוגי פגיעה ו-13.9% נפגעו משלוש פגיעות או יותר.

3.2 עוצמת הפגיעה

כאמור, השאלון בחן גם את עוצמת הפגיעה בילדים. על בסיס שלושה משתנים נבנה מדד להערכת עוצמת הפגיעה. משתנים אלה כללו: מספר החשיפות לפגיעה; פגיעה בעקבות הפגיעה; צורך בטיפול רפואי, פנייה לטיפול או קבלת טיפול בעקבות הפגיעה. מדד זה מורכב משבע דרגות פגיעה שסווגו לשלוש קבוצות: עוצמה נמוכה (2-1), עוצמה בינונית (3-4) ועוצמה גבוהה (5-7) (ראו פירוט בפרק השיטה).

לוח 2 מציג את עוצמת הפגיעה בנוגע לסך המתבגרים שנפגעו מהתעללות והזנחה בשנה האחרונה לפני ביצוע הסקר. נמצא ש-67% מהמתבגרים שדיווחו על פגיעה נפגעו בעוצמה נמוכה (2-1), 9% חוו פגיעה בעוצמה בינונית (3-4) ו-24% דיווחו על פגיעה בעוצמה גבוהה (5-7).

לוח 2: דיווח המתבגרים על התעללות והזנחה בשנה שקדמה לביצוע הסקר, לפי עוצמת הפגיעה

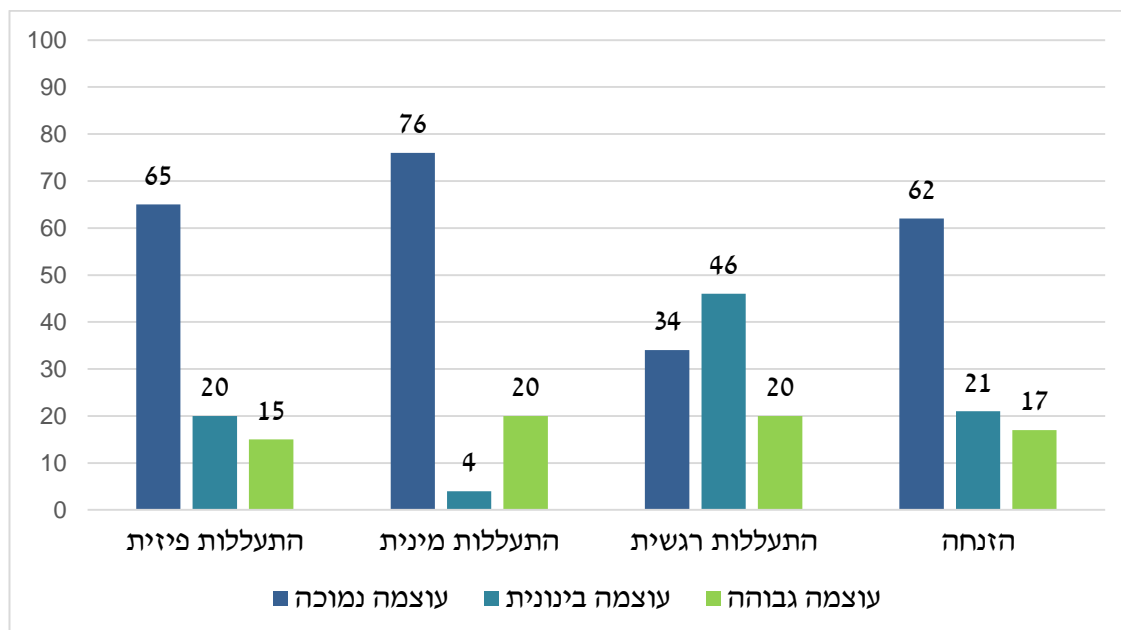
אחוז	סך-הכול	סך-הכול
100	2,204	עוצמה נמוכה
67	1,469	עוצמה בינונית
9	204	עוצמה גבוהה
24	531	

עוצמת הפגיעה נבחנה גם בנוגע לכל אחד מסוגי הפגיעה (ראו תרשים 1):

- **התעללות פיזית:** 64.9% מהמתבגרים דיווחו על פגיעה פיזית בעוצמה נמוכה, 19.7% דיווחו על פגיעה פיזית בעוצמה בינונית ו-15.4% מהמתבגרים דיווחו כי נפגעו בעוצמה גבוהה.

- **התעללות מינית:** בהתייחס להתעללות מינית מכל סוג שהוא, בין שבתוך המשפחה ובין שמחוץ לה, 75.7% מהמתבגרים דיווחו שהם נפגעו בעוצמה נמוכה (40.7% בתוך המשפחה ו-75.2% מחוץ למשפחה), 3.7% דיווחו שנפגעו בעוצמה בינונית (14.9% בתוך המשפחה ו-3.6% מחוץ למשפחה), ו-20.7% דיווחו שהם חוו פגיעה בעוצמה גבוהה (44.7% בתוך המשפחה ו-21.2% מחוץ למשפחה).
- **התעללות רגשית:** עוצמת הפגיעה בנוגע להתעללות רגשית נבחנה רק באמצעות משתנה אחד – מספר חשיפות לפגיעה. נמצא שהתעללות רגשית בעוצמה נמוכה דווחה על ידי 34% מהמתבגרים, בעוצמה בינונית על ידי 46.2% מהמתבגרים ובעוצמה גבוהה על ידי 19.7% מהמתבגרים.
- **הזנחה:** 61.9% דיווחו על עוצמת פגיעה נמוכה (1-2), 21.2% על עוצמת פגיעה בינונית, 16.9% דיווחו על עוצמת פגיעה גבוהה (5-7).

תרשים 1: דיווח המתבגרים על עוצמת הפגיעה בסוגי הפגיעה השונים (%)

3.3 המאפיינים האישיים של המתבגרים שנפגעו בשנה האחרונה וגורמי הסיכון להיפגעות

אחד היעדים של האינדקס הלאומי הוא איסוף מידע גם על המאפיינים הדמוגרפיים של הנפגעים ושל בני משפחותיהם כדי להעמיק את ההבנה של התופעה. כאמור, 18.3% מהמתבגרים שהשתתפו בסקר דיווחו על פגיעה בהם בשנה האחרונה. בחלק זה מוצגים המאפיינים הדמוגרפיים של מתבגרים אלה והקשר בין מאפיינים אלו ובין סוגי הפגיעה ועוצמתם.

א. מאפיינים דמוגרפיים של המתבגרים שדיווחו כי נפגעו בשנה שקדמה לביצוע הסקר:

- 52% בנות, 48% בנים
- 78% יהודים, 22% ערבים
- 37% היו בכיתה ו, 26% בכיתה ח, 37% בכיתה י
- על פי מדד טיפוח בית ספרי של משרד החינוך, 25% מהמתבגרים השתייכו לרמת טיפוח 1 (רקע חברתי-כלכלי נמוך), 36% לרמת טיפוח 2 (בינוני-נמוך), 39% לרמת טיפוח 3 (בינוני-גבוה וגבוה)
- 56% מתגוררים בפריפריה, 44% במרכז
- 80% מהמשתתפים היו ילדים להורים נשואים, היתר גדלו במשפחות חד-הוריות (הורים גרושים, אימהות יחידניות או יתמות מאחד ההורים)
- כ-50% מהמשתתפים השתייכו למשפחות בנות 2-4 ילדים
- אבותיהם של 55% מהילדים היו מועסקים ואימהותיהם של 59% מהילדים
- 93% מהמשתתפים דיווחו כי בריאותם תקינה.

ב. גורמי הסיכון להיפגע בכל אחד מסוגי הפגיעה

כדי לבדוק אילו מאפיינים דמוגרפיים מהווים גורמי סיכון להיפגע מאחד מסוגי הפגיעה הנכללים בהתעללות והזנחה, נעשה ניתוח רב-משתני (רגרסיה לוגיסטית), שבו המשתנה התלוי מציין האם המתבגרת/ נמצאת/ בסיכון להיפגע או לא. המשתנים הבלתי-תלויים שנכללו בניתוח הרגרסיה היו: גיל (כיתה ו, ח, י), רמת הטיפוח של בית הספר (1-חברתי-כלכלי נמוך, 2-חברתי-כלכלי בינוני, 3-חברתי-כלכלי גבוה), מגדר (נער, נערה), השתייכות אתנית (ערבי, יהודי), השכלת אב ואם (מתחת להשכלה תיכונית, השכלה אקדמית).

להלן הממצאים שעלו מהניתוח הרב-משתני (ראו לוחות בנספח):

- מידת הסיכון להתעללות פיזית גבוהה יותר בקרב בנים צעירים לאב עם רמת השכלה נמוכה.
- מידת הסיכון להיפגע מהטרדה מינית מילולית⁶ גבוהה יותר בקרב בנות יהודיות ממעמד חברתי-כלכלי גבוה להורים בעלי השכלה אקדמית.
- מידת הסיכון להתעללות רגשית גבוהה יותר בקרב בנות ערביות בגילים צעירים, להורים בעלי השכלה נמוכה וסטטוס חברתי-כלכלי נמוך.
- מידת הסיכון להזנחה פיזית גבוהה יותר בקרב בנים ערבים צעירים, להורים בעלי רמת השכלה נמוכה וסטטוס חברתי-כלכלי נמוך המתגוררים בפריפריה.

⁶ בניתוח נעשתה הבחנה בין הטרדה מינית מילולית ובין הטרדה מינית לא מילולית, זאת בשל אחוז הדיווח הגבוה של הטרדות מילוליות שהיטה את הכף והעלה מאוד את אחוז המדווחים על פגיעה מינית בסך-הכול.

4. דיון

הניתוח המשני של נתוני הסקר האפידמיולוגי מלמד על ההיקף הנרחב של תופעת ההתעללות וההזנחה. כחמישית מהמתבגרים דיווחו שנפגעו בשנה שקדמה לביצוע הסקר מאחד או יותר מסוגי הפגיעה. כאשר התעללות רגשית והתעללות מינית דווחו בשכיחות הגבוהה ביותר בעוד שהזנחה, שנבחנה בסקר הזה רק במישור הפיזי, דווחה בשכיחות הנמוכה ביותר.

נתונים אלה חוזרים ומצביעים על הפער הקיים בין המקרים הידועים של התעללות והזנחה ובין המקרים המתרחשים בפועל ומלמדים על הצורך להשתמש במגוון מקורות מידע כדי לקבל מידע מהימן יותר על התופעה. כך, למשל, אחוז הילדים נפגעי התעללות והזנחה המטופלים בידי העובדים הסוציאליים לחוק הנוער עומד על כ-2% (ברמן, 2017), שהם כעשירית מהנפגעים לפי דיווח המתבגרים, וממצאי המיפוי של 360° התכנית הלאומית לילדים ולנוער בסיכון, הנסמך על דיווח אנשי מקצוע, עולה כי 9% מהילדים בישראל חוו התעללות והזנחה (סבו-לאל, לקראת פרסום), כמחצית מהנפגעים לפי דיווח המתבגרים. ההבדלים בנתונים מצביעים לא רק על הפער הקיים בין המקרים הידועים או המאותרים למקרים בפועל אלא גם על הפער בין דיווח אנשי מקצוע לדיווח עצמי. פער גדול יותר בין דיווח אנשי מקצוע לדיווח עצמי נמצא בסקר שנערך בהולנד (NPM) – בעוד שאנשי המקצוע דיווחו כי בקרב מתבגרים (12-17) אחוז הנפגעים הוא כ-2%, המתבגרים עצמם דיווחו על כ-10% נפגעים. כלומר, נמצא ששכיחות הדיווח העצמי הייתה גבוהה כמעט פי חמישה משכיחות הדיווח בקרב אנשי מקצוע (Euser et al., 2013). יצוין שיחס זה אפילו קטן מהצפוי; ניתוחי-על המוצגים בספרות מצביעים על פער גדול יותר בין דיווח עצמי לדיווח אנשי מקצוע (למשל, Stoltenborgh et al., 2012 מצוטט אצל Euser et al., 2013).

הבדלים אלה בין מקורות המידע מצביעים על חשיבות איסוף המידע באמצעות דיווח עצמי. באמצעות סקר אוכלוסייה בקרב הילדים ובני הנוער עצמם ניתן לאתר מקרים נוספים של התעללות והזנחה ולהציע אומדן מהימן יותר של היקף התופעה. המידע המתקבל מדיווח עצמי חיוני גם לעבודה היום-יומית של איש המקצוע עם המשפחה ומסייע במחקרים הבוחנים סוגיות הקשורות לילדים ולבני נוער (ארזי, 2004).

מסמך זה ביקש להצביע על ממדי התופעה אך גם על חומרתה. לצורך כך נבנה מדד להערכת עוצמת הפגיעה, המבוסס על משתנים שנמצאו בספרות המחקר כבעלי משקל לגבי חומרת ההשלכות לטווח הקצר והארוך בממדי בריאות נפשית ופיזית. לצורך פיתוח המדד, נבדקו בקרב המתבגרים שדיווחו על פגיעה שלושה משתנים: (1) תדירות הפגיעה בשנה האחרונה; (2) פגיעה בעקבות האלימות שהופעלה; (3) צורך בטיפול רפואי, פנייה לקבלתו או קבלתו בשל הפגיעה. נמצא שכמחצית מן המתבגרים שנפגעו מהתעללות והזנחה חוו פגיעה בעוצמה נמוכה וחמישית מן הנפגעים דיווחו על עוצמת פגיעה גבוהה. עוצמה גבוהה משמעה התעללות מתמשכת המסכנת את בריאותו הנפשית או הפיזית של המתבגר עד כדי סיכון חיים. בהקשר לפגיעה מינית נמצא שאחוז המתבגרים שהיו חשופים להתעללות מינית בתוך המשפחה בעוצמה גבוהה, גבוה יותר מאחוז

המתבגרים שהיו חשופים להתעללות מינית מחוץ למשפחה בעוצמה גבוהה. עוד נמצא שכ-40% מהמתבגרים דיווחו כי נפגעו מיותר מסוג פגיעה אחד, מצב שעשוי להחמיר את ההשלכות ולהגביר את רמת הסיכון לפגיעות נוספות (Lev-Wiesel et al., 2016).

במסמך נבחן גם הקשר של מאפיינים דמוגרפיים כגון מצב חברתי-כלכלי (מדד טיפוח) של המשפחה והשכלת הורים להיפגעות בכל אחד מסוגי הפגיעה השונים. כך למשל, מידת הסיכון להתעללות פיזית גבוהה יותר בקרב בנים צעירים לאב עם רמת השכלה נמוכה. עולה אם כן החשיבות לבחון משתנים משפחתיים נוספים כגון גיל ההורים, רמת דתיות, חד-הוריות, גודל המשפחה, אבטלה וכדומה לצורך אפיון קבוצות בסיכון גבוה.

מגבלות המחקר והמלצות להמשך

מטרת הניתוח המשני של הנתונים שנאספו בסקר האפידמיולוגי הייתה להציג אומדן של היקף המתבגרים הסובלים מהתעללות והזנחה בישראל. לצד היתרונות של ניתוח משני (הגברת היתכנות האיסוף והפחתת עלויותיו) יש לזכור כי הוא נסמך על מידע קיים ועשוי להיות מידע שהוא חסר. מטרת הסקר האפידמיולוגי הייתה לבחון את היקף התופעה של אלימות נגד ילדים ואת הסיבות לדיווח או לאי-דיווח מצד המתבגרים. לעומת זאת, מטרת האינדקס הלאומי היא כאמור למדוד את היקף תופעת ההתעללות והזנחה בישראל. לפיכך, הכלים ששימשו בסקר האפידמיולוגי אינם עומדים בזיקה מלאה לצורכי האינדקס. כך, האינדיקטורים המרכיבים את ה-JVQ, שבו נעשה שימוש בסקר, אינם תואמים אחד לאחד את ההגדרות של ה-NIS שאומצו לצורך האינדקס. למשל, השכיחות הנמוכה של הזנחה שעליה דיווחו המתבגרים, שאינה משקפת מגמות בסקרים אחרים (למשל, ה-NIS וה-NPM), נעוצה בכך שהסקר האפידמיולוגי התייחס להזנחה פיזית בלבד ולא כלל שאלות המתייחסות להיבטים רגשיים, חברתיים וחינוכיים הנכללים בהגדרת ההזנחה שאומצה על ידנו. חסר זה בעייתי במיוחד כשמדובר בבני נוער. לכן חשוב יהיה להתאים בעתיד את האינדיקטורים הנבחנים בכלי באופן הדוק יותר להגדרות של האינדקס להתעללות והזנחה, ולעשות שימוש בכלי המעודכן בסבב הבא של המדידה שתיערך במסגרת האינדקס.

על אף החשיבות של הדיווח העצמי למדידת היקף התופעה, אין להסתפק בו ונדרש שילוב של מספר מקורות מידע, זאת בשל המגבלות הקיימות בשיטות השונות. דיווח עצמי, לדוגמה, עלול להיות מושפע מרצייה חברתית (Dubowitz et al., 2005). כמו כן, הוא מתאפשר רק בתנאים מסוימים, למשל ילדים מתחת לגיל מסוים אינם יכולים למסור מידע בנושאים אלה. מאחר ששכיחות הפגיעה בקרב ילדים בגיל הרך גבוהה יותר (ראו למשל, Belsky 1993; Davis and Ward, 2011; Gilbert et al., 2009), יש חשיבות לבנות כלים למילוי עצמי של ילדים, התואמים את גילם ואת שלב ההתפתחות שהם נמצאים בו. כלים אלו יכולים לעמוד גם לרשותם של אנשי המקצוע המטפלים בילדים. עם זאת, כיום מידע על ילדים אפשר לקבל בעיקר מאנשי מקצוע הפוגשים אותם ביום-יום, לכן מומלץ כי יישום שוטף של האינדקס יכלול לצד הדיווח העצמי סקר בקרב

אנשי מקצוע משירותים אוניברסליים (מתחום החינוך והבריאות, למשל) וטיפולים על כלל
הילדים ובני הנוער בישראל בהתאם להגדרת ה-NIS שאומצה על ידנו.

מקורות

ארזי, ט'. 2004. "תפיסת המזנחות" כמנבאת את תחושת הבדידות, הערך העצמי ומצוקה נפשית בקרב ילדים שהוגדרו כמזנחים ע"י שירותי הרווחה. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור בפילוסופיה. אוניברסיטת תל-אביב.

ארזי, ט', סבו-לאל, ר' ובן סימון, ב'. 2017. אינדקס לאומי למדידת התעללות בילדים והזנחתם בישראל: תהליך הפיתוח, דמ-742-17. מכון מאיירס-גיוינט-ברוקדייל, ירושלים.

ברמן, צ'. 2017. ילדים בישראל: שנתון 2016. המועצה הלאומית לשלום הילד. ירושלים.

לב-ויזל, ר' ואיזיקוביץ, צ'. 2016. אלימות כלפי ילדים ובני נוער בישראל: בין שכיחות לדיווח: גורמים מעודדים מול גורמים מעכבים דיווח. אוניברסיטת חיפה.

סבו-לאל, ר' (לקראת פורסם). ילדים ונוער בסיכון בישראל. מכון מאיירס-גיוינט-ברוקדייל, ירושלים.

Belsky, J. 1993. "Etiology of Child Maltreatment: A Developmental-Ecological Analysis". *Psychological Bulletin* 114(3): 413-434.

Davies, C. and Ward, H. 2011. *Safeguarding Children across Services: Messages from Research on Identifying and Responding To Child Maltreatment. Executive Summary 2011*.

Dubowitz, H., Pitts, S. C., Litrownik, A.J., Cox, C.E., Runyan, D. and Black M. M. 2005. "Defining Child Neglect Based on Child Protective Services Data". *Child Abuse & Neglect* 29: 493–511.

Euser, S., Alink, L. R. A., Pannebakker F., Vogels, T., Bakermans-Kranenburg, M. J., & Van IJzendoorn, M. H. 2013. "The Prevalence of Child Maltreatment in the Netherlands across a 5-Year Period". *Child Abuse & Neglect* 37: 841–851.

Felitti, V. J. & Anda, R. 2010. The relationship of adverse childhood experiences to adult medical disease, psychiatric disorders, and sexual behavior: Implications for healthcare. In R.A. Lanius, E. Vermetten & C. Pain (Eds.), *The Impact of Early Life Trauma on Health and Disease: The Hidden Epidemic*, 77-87.

Gilbert, R., Spatz Widom, C., B rowne, K., Fergusson, D., Webb, E. and Janson, S. 2009. "Burden and Consequences of Child Maltreatment in High-Income Countries". *Lancet* 373: 68–81.

Gold, J., Wolan Sullivan, M. & Lewis, M. 2011. The relation between abuse and violent delinquency: The conversion of shame to blame in juvenile offenders. *Child Abuse & Neglect* 35(7), 459–467.

Finkelhor, D., Hamby, S. L., Ormrod, R. & Turner, H. 2005. The juvenile victimization questionnaire: reliability, validity, and national norms. *Child Abuse & Neglect* 29(4), 383–412.

Lev-Wiesel, R., Eisikovits, Z., First, M., Gottfried, R. & Mehlhausen, D. 2016. Prevalence of Child Maltreatment in Israel: A National Epidemiological Study. *Journal of Child and Adolescent Trauma*. DOI : 10.1007/s40653-016-0118-8

Messman-Morre, T., Walsh, K. & DiLillo, D. 2010. Emotion dysregulation and risky sexual behavior in revictimization. *Child Abuse & Neglect* 34(12), 967–976.

Widom, C., Czaja, S., Bentley, T. & Johnson, M. 2012. A prospective investigation of physical health outcomes in abused and neglected children: New findings from a 30-year follow-up. *American Journal of Public Health* 102(6), 1,135–1,144.

נספח

לוח 1: רגרסיה לוגיסטית לניבוי סיכון להתעללות פיזית

p value	high 95% cl	Lower 95% cl	OR	(%) N	משתנה
					כיתה
0.00	1.767	1.169	1.437	(34) 291	ו
0.19	1.468	0.927	1.166	(29) 181	ח
			Ref	(26) 229	י
					מדד טיפוח בית ספרי
0.22	1.44	0.92	1.15	(32) 187	נמוך
0.95	1.22	0.81	0.99	(29) 249	בינוני
			Ref	(29) 265	גבוה
					פריפריה
0.25	1.33	0.93	1.11	(31) 403	פריפריה
			Ref	(29) 298	מרכז
					מגזר
0.52	1.15	0.75	0.93	(30) 544	יהודי
			Ref	(31) 157	ערבי
					מגדר
0.01	1.49	1.05	1.25	(32) 363	בנים
			Ref	(28) 338	בנות
					השכלת אב
0.02	1.64	1.05	1.31	(32) 189	תיכונית
			Ref	(58) 262	אקדמית
					השכלת אם
0.54	1.35	0.86	1.07	(29) 154	תיכונית
			Ref	(28) 342	אקדמית

*Ref- reference, in relation to that specific variable/level

לוח 2 : גרסיה לוגיסטית לניבוי סיכון להתעללות מינית (תקיפה)

p value	high 95% cl	Lower 95% cl	OR	(%) N	משתנה כיתה
<.0001	0.58	0.37	0.47	(21) 177	ו
<.0001	0.79	0.50	0.63	(26) 160	ח
			Ref	(36) 312	י
					מדד טיפוח בית ספרי
0.25	1.10	0.69	0.87	(25) 146	נמוך
0.54	1.31	0.87	1.07	(29) 250	בינוני
			Ref	(28) 253	גבוה
					פריפריה
0.43	1.12	0.78	0.93	(27) 353	פריפריה
			Ref	(29) 296	מרכז
					מגזר
0.18	1.46	0.93	1.17	(28) 521	יהודי
			Ref	(25) 128	ערבי
					מגדר
<.0001	2.18	1.51	1.82	(34) 380	בנים
			Ref	(22) 269	בנות
					השכלת אב
0.07	1.02	0.65	0.81	(26) 158	תיכונית
			Ref	(31) 309	אקדמית
					השכלת אם
0.09	1.03	0.65	0.82	(24) 129	תיכונית
			Ref	(30) 372	אקדמית

*Ref- reference, in relation to that specific variable/level

לוח 3 : רגרסיה לוגיסטית לניבוי סיכון להטרדה מינית מילולית

p value	high 95% cl	Lower 95% cl	OR	(%) N	משתנה כיתה
0.89	1.27	0.83	1.03	(28) 242	ו
0.54	1.36	0.86	1.08	(29) 180	ח
			Ref	(28) 241	י
					מדד טיפוח בית ספרי
0.00	0.86	0.54	0.68	(24) 139	נמוך
0.07	1.02	0.67	0.83	(28) 237	בינוני
			Ref	(32) 287	גבוה
					פריפריה
0.11	1.04	0.72	0.86	(27) 352	פריפריה
			Ref	(30) 311	מרכז
					מגזר
<.0001	3.03	1.82	2.35	(32) 580	יהודי
			Ref	(16) 83	ערבי
					מגדר
<.0001	0.78	0.54	0.65	(24) 267	בנים
			Ref	(32) 396	בנות
					השכלת אב
0.003	0.88	0.56	0.70	(24) 146	תיכונית
			Ref	(31) 317	אקדמית
					השכלת אם
0.01	0.95	0.59	0.75	(24) 129	תיכונית
			Ref	(30) 372	אקדמית

*Ref- reference, in relation to that specific variable/level

לוח 4: רגרסיה לוגיסטית לניבוי סיכון להתעללות רגשית

p value	high 95% cl	Lower 95% cl	OR	(%) N	משתנה כיתה
0.042	1.47	1.01	1.22	(54) 465	ו
0.1636	1.43	0.94	1.16	(53) 326	ח
			ref*	(49) 429	י
					מדד טיפוח בית ספרי
<.0001	1.91	1.26	1.55	(59) 343	נמוך
0.2075	1.36	0.94	1.13	(51) 439	בינוני
			Ref	(48) 438	גבוה
					פריפריה
0.5265	1.24	0.90	1.05	(53) 687	פריפריה
			Ref	(51) 533	מרכז
					מגזר
<.0001	0.69	0.46	0.57	(49) 902	יהודי
			Ref	(63) 318	ערבי
					מגדר
0.005	0.93	0.67	0.79	(49) 550	בנים
			Ref	(55) 670	בנות
					השכלת אב
<.0001	1.98	1.32	1.62	(60) 359	תיכונית
			Ref	(48) 484	אקדמית
					השכלת אם
<.0001	1.94	1.28	1.58	(60) 316	תיכונית
			Ref	(49) 600	אקדמית

*Ref- reference, in relation to that specific variable/level

לוח 5 : רגרסיה לוגיסטית לניבוי סיכון להזנחה פיזית

p value	high 95% cl	Lower 95% cl	OR	(%) N	משתנה כיתה
0.003	2.15	0.07	0.11	(21) 176	ו
0.001	4.89	0.08	0.17	(22) 133	ח
			Ref	(15) 130	י
					מדד טיפוח בית ספרי
<.0001	3.80	2.20	2.89	(27) 158	נמוך
<.0001	2.62	1.55	2.01	(21) 177	בינוני
			Ref	(11) 104	גבוה
					פריפריה
<.0001	2.02	1.31	1.62	(22) 286	פריפריה
			Ref	(15) 153	מרכז
					מגזר
<.0001	0.40	0.26	0.32	(14) 265	יהודי
			Ref	(35) 174	ערבי
					מגדר
0.00	1.69	1.11	1.37	(21) 238	בנים
			Ref	(16) 201	בנות
					השכלת אב
0.02	1.78	1.05	1.37	(20) 120	תיכונית
			Ref	(15) 156	אקדמית
					השכלת אם
<.0001	2.05	1.22	1.58	(22) 115	תיכונית
			Ref	(15) 185	אקדמית

*Ref- reference, in relation to that specific variable/level